

ШЫН

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

№85
(19275)

2019 чылдың
август 1
четверг

Хүннүн үнери — 04:34
Ажары — 20:37
Хүн дурту — 16:03

Садар өртээ хостуг

12+

Республика хүнүнге уткуштур

ЧАА-ХӨЛДҮН ДЕЛГЕМНЕРИ МАЛГА ТААРЫМЧАЛЫГ

Тываның малчыннары Республика хүнүн бедик хей-
ыт көдүрлүүшкүнүг уткуурунга белен.

Республикада ада-иезин дөзөп, салгаан, чеди чүзүн
алын бо хүннерге чедир өстүрүп, кадарып чоруур
урнакчы малчыннар эвээш эвес. Оларның бирээзи
Юлбан Кенден. Эрес-кежээ малчын-биле бистиң кор-
еспондентивис Ася Тюлюш ужуражып, чугаалашкан.

— Салгал дамчаан малчын кижиниң байлак арга-
уржулгазының дугайында танышытырып көрүңерем?
Юлбан Саарович.

— Мен бичимден тура бөдүүн малчын улустуң өг-
үлөзиге ийи дугаар оглу бооп өзүп келдим. Авам, ачамның
ымыштыг ажы-ижин уругларының аразындан чүгле мен
ламчылап чор мен. 1987 чылда Чаа-Хөл суурга школаны
роскаштың-на, малчыннап кириптим. Черле мал-маган
адарып өскөн болгаш бо ажилга ынаам кончуг. Малды он-
а-менди караптап, кадарар болза, чыл санында баш саны
эр болгай. Сөөлүг он чылдарда шээр болгаш бода малым
аш саны көвүдээр, арат ажил-агыйы тургузуп алдым.
Амгы үеде коданымда дөрт чүс ажыг шээр мал, чүс бежен

ажыг чылгы бар. Дөртөн ажыг саар инектиг бис. Сүт-саан
элбек болгаш чамдыкта электри дамчыштыр херексел-
биле-даа, а электри чокта хол-биле-даа саар ужурга-даа
таваржыр. А саган сүттү Чаа-Хөлде сүт болбаазырадыр
биче бүдүрүлгеге дужаап турдум.

— Шээр малдың дүгүн кыргааш, каяа дуjaar-дыр
силер?

— Хой, өшкү дүгүнүң өртээ шору улгадып, өзе берген чор-
ду, ол эки-дир. Кызылга баргаш, дүк хүлээп турар сайгарлык-
чыларга дужааптар чордум. Мурнуку чылдарда хой дүгүнүң
өртээ шоолуг эвес турган. Ынчангаш хой дүгүн анаа-ла үндүр
октапкан чыдар чораан. Ам харын ону болбаазырадыр дээш
Тыва Чазактың ажилдап кылган төлевилелин чүүлдүг деп
көөр-дүр мен. Аныктарны база дыка деткип турар, чаа кыш-
тагны тудуп бергеш, хойну өстүрүп, мал-магандан кадарзын
дээш салган сорулга черле эки-дир. Уругларымга база бо
төлевилелдер дугайында чугаалап, чагып чоруур мен.

— Силерниң чайлаңар хемниң ол чарыында болду,
а малды кандыг арга-биле кежирер-дир силер?

(Уланчызы 3-кү арында).

Хүннүн медээлери

ТЫВКУ 89 АБИТУРИЕНТИНИ ХҮЛЭЭП АЛГАН

Тываның күрүне университетинче бо
хүннерде тускай чиигелде-биле 89 абиту-
риентилерни хүлээп алган. Хүлээп алыр
комиссияның харысалгалыг секретары
Салбак Монгуштуң чугаазы-биле алырга,
оларның аразында инвалид болгаш өскүс
уруглар база бар. Оон аңгыда, Тес-Хем,
Чеди-Хөл кожууннарның школаларының
доозукчулары-биле кады училище, техникум
дооскан уруглар, оолдарны база хүлээп алы-
ры көрдүнгөн. Амгы үеде университетте 368
бюджет олуттары хостуг. Абитуриентилерни
хүлээп алыр баштайгы чадазы август 3-тен
8-ке чедир уламчылаар. Тываның күрүне
университеди башкылаашкын ажылы бол-
гаш эртем-билиг, өөрдилгениң шынарының
талазы-биле Сибирь федералдыг округта
мурнуку одуругну ээлеп турар.

ЧАА КОМАНДИРНИ ТОМУЙЛААН

Кызылда 55-ки даг-адыгжы бригаданың
командиринге полковник Эдуард Скворцовту
томууйлаан. Дайынчы офицер Соңгу-Кавказ
регионга «дайынчы хөдөлишкиннерге» ки-
ришкеш, «Эрес-дидим чоруу» дээш медаль
болгаш өске-даа шаңналдарга төлөптиг
болган. Дайынчы езу-чаңчыл езуугаар Эдуард
Скворцов Бригаданың дайынчы тугунуң ылга-
выр демдектери-биле таныжып, Россияның
чепсектиг күштеринге база Ада-Чуртту
камгалаар талазы-биле дайынчыларның
маадырлыг чоруунга хүндүткелин көргүскөн.

А.В.АЛЕКСАНДРОВТУН АНСАМБЛИ ТЫВАГА КЕЛИР

Август 10-да «Шериг ралли» АрМИ -2019
мөөрейниң байырлыг хаалдазында Кызылдың
Арат шөлүнге Россияның Армиязының А.В.
Александров аттыг сураглыг ансамбли
концерттин бараалгадыр. Ансамбль бистиң
чаңгыс чер-чурттувус, Россияның камгалап
сайыды Сергей Шойгунуң деткимчези-би-
ле чаңгыс эвес удаа Тывага аалдап кээп
чораан. Бистиң республиканың уран чүүл
ажылдакчыларының аразында ук ансамбль-
биле чоок таныш хөгжүмчүлөр бар. 2014 чыл-
да Тыва национал оркестрнин дирижерунуң
ассистентизи Эртине Тумат шериг албан-
хүлээлгезин Россияның Армиязының ырың
болгаш танцының А.В. Александров аттыг
ансамблинге эрттирген.

КОЛ ШАҢНАЛ «НИВА» АВТОМАШИНА

Август 3-4 хүннеринде Кызыл-
га Россияның алдарлыг тренери, Тыва
Республиканың Алдарлыг ажилдакчызы,
Республика Ордениниң эдилекчизи Радис-
лав Монгуштуң чырык адынга тураскааткан
сумо хүрешке III-кү делегей чергелиг турнир
болур. Маргылдааның чемпиону, бирги
черни чаалап алган мөгеге — 1000, 2-ги чер
дээш — 500, 3-кү шаңналдыг чер дээш — 250
доллар түңнүг шаңналдарны тыпсыр. Оон
аңгыда, турнирнин «Эң дээр суматори»
деп тускай шаңналга төлөптиг болган мөгө
«НИВА» маркалыг автомашинаны алыр.
Улуг-хүнде август 4-те «Хүреш» стадионун-
га ол-ла маргылдааның программаның
кирип турар тыва национал хүрешке ажык
маргылдааны эрттирер. Ооң кол шаңналы
база-ла — «НИВА» маркалыг автомашина бо-
лурун бо эртер турнирнин организакчылары
дыңнадып турар.

Чазак Даргазы социал
четкилерде

СОЛАГАЙ ТАЛАКЫ ДАЧАНЫҢ ХӨГЖҮЛДЕЗИ

Солагай талакы дачаларда чурттакчыларның амыдырал байдалы – орук харылзаазы, уруглар сады, школа тудуунга хамаарыштыр кириген дилеглерин база еске-даа тургустунуп кээп турар айтырыгларын үе-шаанда хандырып бээр дээш Кызылдың мэриязы болгаш Тываның Чазак хемчеглерни ап чорудуп турар. Бо хуннерде Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол школа, ясли-сад тудуунун оран-савазы база школачылар дажыыр автобус дугайында чондан кирген дилег, санал-оналдарны өөренип көргөш, кандыг хемчеглер алганының дугайында социал четкилерге мынчаар бижээн:

«Уруглар садының тудуун Кызылдың солагай талакы дачаларына кылырын үезинде бодум шыңгы негеп турган мен. Чүге дээр-ге, чамдык коллегаларым бөдүүнүн бодап, белең инженер четкилер бар хоорай иштинге тудар деп турган чүве. Ынчан-на солагай талакы дачалар езулуг улуг чурттакчы микрорайон апар чыдарын база ында хей чаштар бар дээрзин кончуг эки билип турган мен. Түңнелинде, шынарлыг уруглар садының оран-савазын ында тудуп алдывыс. Школа тудуунун дугайында база утпаан бис. Ийи ай бурунгаар ында тудуг эгелей берген. 1200 өөреникчиге көрдүнген чаа школаны келир чылын ажыдар бис. Ону черле кызыдар бис. Амдызында солагай таланың дача чурттакчыларының дилээ өзугаар хей-ниитиниң болгаш школачыларның транспорт айтырыгларын шиитпирлевес болза, өөреникчилер хоорай кирерде узун хемчээлдиг нарын орукту эрттип турар-дыр. Ылаңгыя кышкы соок үеде оларга дыка берге болуп турар. Бо сөөлгү ийи чылда найысылалдың

автопарыгына 40 чаа ПАЗтарны немеп, хоорайның школаларына автобустарны аңгылап берип турган-даа болзувусса, солагай талакы дачаларның чурттакчылары демей-ле сыңышпайн турар. Чүгле чединмес өг-бүлелерниң ажы-төлдерин дажыыр айтырыгны чагырга чери аайлаштырып, шиитпирлеп алганда, ам-даа пассажир сөөртүлгезиниң айыры оңза кичээнгейни негеп турар. Хей-ниитиниң кирип турар мындыг дилээнге харыыны бээр ужурулуг бис. Хууда хүлээп алышкын соонда харысалгалыг ажылдакчыларга школачылар сөөртүр автобустарның шимчээшкениниң схемазын ажылдап кылгаш, ылаңгыя өөредилге чылының эгезинге чедир эртенги шактарда кайи хире ажыктыг болуп турарын меңээ албан илеткээрин даастым. Кызылгортранстың бааза-зынга школачылар сөөртүр автобустар тудар кезекти ажыдып алыры эки эвеспе. Чер-чурттугларым, силерден дилээрим болза, чаа өөредилге чылы эгелээрге, байдал кандыг апарарын меңээ дыңнадып көрүңер».

ТЫВА РЕСПУБЛИКА ХҮНҮНГЕ ТУРАСКААТКАН КОЛ ХЕМЧЕГЛЕРНИҢ ПЛАНЫ

Культура-массалыг хемчеглер:

Август 14 – Улусчу чогадылга бажыңына 11.00 шакта "Национал төлевилелдер – кижилер бүрүзүнге" республиканың хей-ниити албан черлериниң шуулганы (ТР-де Адалар чөвүлели, ТР-ниң Херээженнер эвилели, ТР-ниң Культура, Кадык-камгала, Күш-ажыл болгаш социал политика яамылары).

Август 14 – В. Көк-оол аттыг Национал хөгжүм-шии театрына 17.00 шакта Республика хунунге тураскааткан байырлыг хурал.

Август 15 – ТР-ниң Чазак Бажыңының мурнунга 9.00 шакта РФ-тиң, ТР-ниң Күрүне туктарын көдүрер байырлыг езулал.

Август 15 – Тыва күрүнениң үндезилекчилериниң бирээзи Монгуш Буян-Бадырғының тураскаалының мурнунга 11 шакта байырлыг митинги, чечектер салыр езулал болур.

Август 15 – Арат шөлүнге 12.00 шакта Тыва Республика хунунге тураскааткан театржыткан көргүзүлгөр.

Август 15 – Арат шөлүнге 12.00 шакта тус-черниң бараан бүдүрүкчүлериниң делгелге-ярмарказы: "Үлегерлиг тыва ширээ" деп төлевилелдин таныштырылгасы; Тыва Республиканың инвестициялыг күчүзүнүн дугайында таныштырылгасы.

Август 15 – Арбат шөлүнге 16.00 шак-

та Тыва Республика хунунге тураскааткан "Мөңгүн" ансамблиниң концерти.

Август 15 – В. Көк-оол аттыг Национал хөгжүм-шии театрына 17.00 шакта республика чергелиг "Тываның даңгыназы" чарыкыстар мөөрейи.

Август 15 – Арат шөлүнге 19.00 шакта "Аныяк Тываның 100 чылче базымы" даяныктар кежээзи.

Август 15 – Енисей хемнин эринге 22 шакта байырлыг фейерверк.

Август 16 – Арат шөлүнге 19.00 шакта III Бүгү-делегейниң "Азия төвүнде хөөмө фестивальдың ажыдышкыны.

Август 19 – Арат шөлүнге 18.00 шакта III Бүгү-делегейниң "Азия төвүнде хөөмө фестивальдың байырлыг хаашкыны.

Спортчу хемчеглер:

Август 13 – "Совет Тываның 5 чыл стадионунга 12.00 шакта спортчу оюннуң фестивалы.

Август 14 – "Совет Тываның 5 чыл стадионунга 16.00 шакта спорту маргы дааларның фестивалы.

Август 15 – "Хүреш" стадионунга 14.00 шакта Тыва Республика хунунге тураскааткан ТР-ниң Баштыңының кубогу дээш делегей чергелиг хүреш маргылдаазы.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫ ДЫҢНАДЫП ТУР:

Кандидаттарының республика даңзызын бүртүктетирген соңгулда каттыжышкынынарының, бүртүкедип алган кандидаттарның аразына Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының мурнунда агитация чорудары-биле регионалдыг теле болгаш радио каналдарының эфиринге халас үе бээр күрүнениң периодиктиг парлалга үндүрүлгелеринге халас парладыр шөлдер бээр хуваалда кылыры-биле үлүүн үлежири **2019 чылдың август 5-те 14.00 шакта** Тыва Республиканың Чазак Бажыңының 2 дугаар каадында хуралдаар залына (Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчу бажың18) болур.

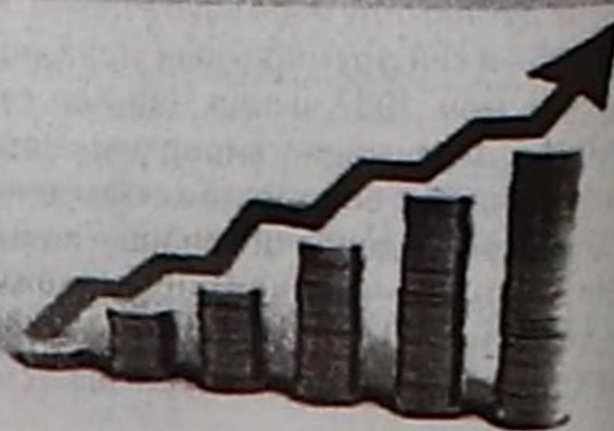
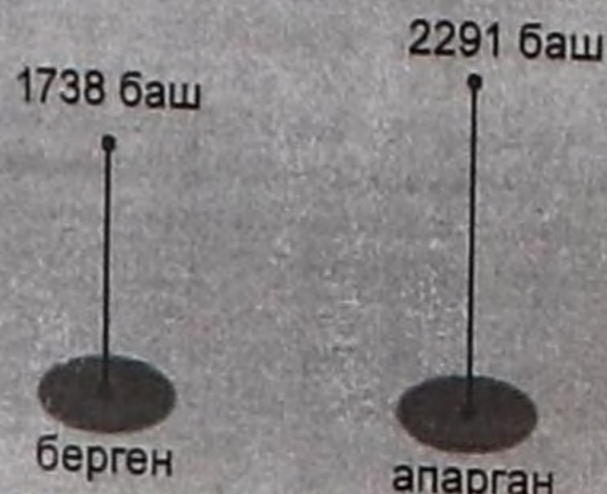

"ИНЕК — ЧЕМГЕРИКЧИ
МАЛЫМ" ТӨЛЕВИЛЕР

ХҮННҮҢ САН-ЧУРАГАЙЫ

869 өг-бүлө 1738 баш
бода малды алган

869 өг-бүлө 53,2 сая
рубльди камнап алган

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Республика хүнүнгө уткуштур

ЧАА-ХӨЛДҮҢ ДЕЛГЕМНЕРИ МАЛГА ТААРЫМЧАЛЫГ

— Ийе, мээң чайлаам Ажыг-Суг ар-жаанындан ырак эвесте, Хемчик кыды деп черде, хемниң ол чарыында. Хой, ашкуну хемге чүдүрүп алгаш кежирер мен, а бода малды суг сыык турда, сүрүп алгаш, хемни сүстүрүп, эжиндирип кежирер. Аржаанга дыштаныр дээн улуг-бички кижилерни хемемге олуртуп алгаш база кежирип, дузалажып турар мен. Сайыың-даа келген улус бар боор чорду, сонгаар хоорайлардан бээр, бо аржаанның адап-сурап чедип кээрлер. Шынап-ла, айгамчык онза булуңда чурттап чоруур улус-тур бис ийин.

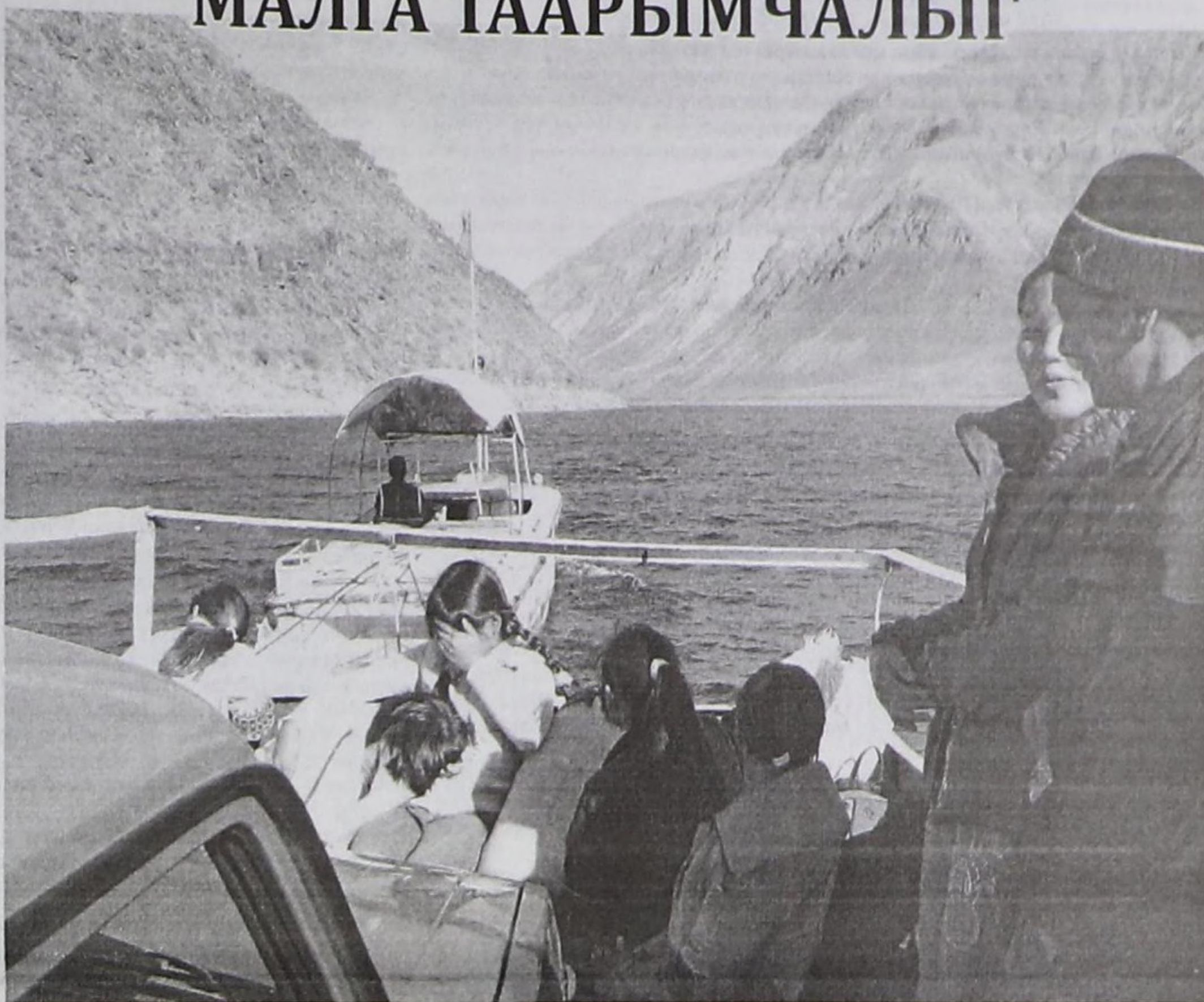
— Кайыың-даа кээп турар аржаан-чылар бар дидиңер. Бир эвес демир-рук кирип кээр болза, даштыкы уруттардан база чедип кээр турис-тер бар боор, силерниң бодагыңар?

— Чайгы үеде аржаанга эмненип тыр, дыштаныр дээн улустуң саны ыл санында немежип турар. А демир-рук ажыттынар болза, улам эки-дир. Ян-чорукчулар бөмбүрзектиң кайы-даа улунундан Тываны сонуургап чедип кээр, а эң кол чүүл республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезинге улуг диглиг болур деп бодаар мен. Оон ыңай елир үеде уруг-дарыгның сонгаар хоорайларга эртем-билиг чедип алырынга база дузалыг болбайн канчаар.

Мен өөм ишти Айдана Анай-ооловна-иле үш оолдуг, ийи кыстыг бис. Олар м аңгы өг-бүлелиг, ажы-төлдүг. Чайын улуту чыгылып кээривиске, бөдөй өөвүс ола бээр. Уйнуктарым сериин чайлагга элгеш, биске дузалажып чайлаарлар. Азүп келгеш, бо ажы-төл амыраар-ла боор, ырак-узак орук чоруурда демир-рукка олурупкаш, сонгаар хоорайларже ап кире бээр, аңаа эртем-билиг чедип тыр. Черле харын, эң аар, улуг чүктү дүр-кир сөөртүрде-даа албан демир-рук херек апаар.

— Мал ажылында мурнакчылар дуруунда болгай силер, аныяк-кенге чүнү чагып, сүмелээр силер олбан Саарович?

— Тыва кижжи черле шаг-төөгүдөн эр мал-маганың ачызында амыдырап элген болгай. Мындыг чымыштыг ажил-стен черле чалданмайн, кызымаккай, ай туттунгур, бурунгаар чүткүп чорза, ай-шыдалдыг чурттаарының бадытка-ы ол. Мен өөм ишти-биле аныяаыста тленип алгаш, бо хүнге чедир малчын-ап чоруур бис. Уругларым авазы ажил-ир, кежээ, олут орбас, чыдын чытпас

улустуң бирээзи кижжи. Мен ооң ачызы-биле алдар аттыг малчыннар аразынче кирип, шаңнадып мактадып чоруурум бо. Ол ышкаш амгы үеде бисти удуртуп, баштап чоруур Чазаавыска мээң бо ажылымны бедии-биле үнелээш, шаңнал берип, деткээзинге өөрүп, четтирип ора-мен. Бо чылдың мурнакчы малчыны атка төлөптимиңи бадыткааш, чоокта чаа

мотороллер-биле-даа шаңнаттым. Чеди чүзүн малдан халбактанып-ла чоруур болза, чоннуң караанга кижиниң кылып турар ажы-ижи көскү, ону эрге-чагырга-даа үнелээр боор чүве-дир. Ынчангаш-ла, малдан кадарып, өстүрүп чоруулунар, чонум деп, чагыыр-дыр мен. Удавас Республика хүнүн демдеглээр болгай бис. Ол ужур уткалыг улуг байырлалы-

выс-биле бүгү чонга хей-аады бедик. Тывавыстың сайзыралы дээш чүткүлдүг ажилдаарын күзедим.

— Чагыг-сүмелер база ажык чугаа-нар дээш четтирдивис, Шолбан Саарович.

Ася ТЮЛЮШ.
Чуруктарны хууда
архивтен алган.

Номчукчунуң үзел-бодалы

АРЖААННАРГА ХУМАГАЛЫГ БОЛУУЛ!

Тыва чуртувус аржаан суглар-биле байла-ран. Чон үе-дүптөн бээр аржааннарга кадык-ылын экижидип ап чораан. Бистин аржаанна-выска эртемденнер шинчилел ажилдарын орудуп, ном-дептерни парладып үндүрген. В.Пиннекерниң «Тываның аржаан суглары» (Кызыл, 1986), Кара-Кыс Аракчааның «Тываның аржааннарының дугайында сөс» деп номнарын улуг сонуургал-биле номчаан мен.

Эртемденнерниң шинчилеп көргени-биле бо ар-жааннарывыс Кавказтың, Крымның курорттарының тургузунуң талазы-биле дөмейлежип турар болган. Аржааннарны тыва чон ыдыктап, камгалап, чалап алгаш, ижип чораан. Аржаан бажынга саңын салып, ыш-чемниң дээжизин өргүп, кадактарын баглап, үдүп тейлеп чоруурлар.

Өг-бүлөм, ажы-төлүм эдиртип алгаш, Сүт-Хөл ажуунуң Ортаа-Дөргүн (Шаараш) аржаанынга адыкшылывыс экижидип, мага хандыр дыштанып тыр чаңчылдыг бис. Бо аржаанны лама башкылар июль айда Кызыл-Тайга-биле кады ыдыктап, езу-алды кылганнар. Июль айның ортан үезинде база аржааннап чордувус. Аржаанда чурттаар оран-сава-ны, аш-чем кылып бажыңны дыка-ла таарымчалыг уткан болду. Элээн каш чылдарның дургузунда Олег олсан өг-бүлөзи-биле демнежип тургаш, дыштанып элген чонну орун-дөжек-биле хандырып, хүнде өрт катап чөмгөрип, буянның үүлөзүн кылып кел-ген. Оларның ачызында чон хөйү-биле аржааннап, ыштанып ап турарлар.

Эң-не чаржынчыг чүве, чоннуң аржааннарны ам-хайыра чок хирлендирип, бокталдылары болур орду. Чурттаар өрээлдерниң целофан хап-биле углап каан соңгаларын деже иткелээш, ханала-ында чанагаш кижилер дүрзүлерин үен-даян чуруп аапкаш, Суг-Аксының, Ишкынның доозукчулары ораан деп улгаттыр бижээни чаржынчыг. Он бир чылдар иштинде школага өөренип келгеш, төрөөн

чуртунуң бойдузун камнаар, кадагалаар деп бодал оларның сагыжында чок болганы ол бе?! Чемнеңгеш ажыглап каапкан чук саваларын овааландыр октап-каш барган. Ындыг доозукчулар канчал эртем-билиг чедип алырыл, бот-тускайлаң амыдыралга канчал шуудап алыр ирги деп бодал тургустунуп келир. Бир эвес удуртукчузу кады чораан болза, ол чүнү көрүп турганыл?

Сөөлгү чылдарда волонтерлар шимчээшкини тургустунганы дыка өөрүнчүг. Кудумчуларны, хемнер, хөлдери аштап арыглап турарлар. Школаларның удуртукчулары өөреникчилерин ажыктыг ажил-херекче хаара тудары күзенчиг. Чылдың-на Кызыл-Тайга школазының доозукчулары Алды-Дөргүннү, Суг-Аксының Ортаа-Дөргүннү, Бора-Тайганың Хаттыг-Чазга аржааннарын дыштанышаан, аштап арыглап турар болза, чон «четтирдивис, эр-хейлер!» деп чугалажыр. Кожуунуң өөредилге килдизи, школаларның удуртукчулары мээң бо саналымны дет-кир боор дээрзинге идегеп турар мен.

Бо аржаанда чурттаар оран-саваны чээрби ажыг чыл бурунгаар манза-биле кончуг эптиг кылган. Сөөлгү чылдарда ол манзалары хоорлу берген, кылаштарга кыйырткайнып турар. Кожуунуң, сумунуң чагырга даргалары бо айтырыгже онза кичээнгеи угландырып, септелгени чорудар болза эки. Бис база аржаанга дыштанып баргаш, боттарывыстың шаавыс-биле арыглап аштадывыс. Ийи-чаңгыс кижжи маңаа күш чөтпес. Чылдан чылче чыылган бок көвүдээш, овааланы берген. Бок төгөр хааржактар долган, ырадыр сөөртүр чүкк машиназы хергелет-тинип турар. Кожуун иштинге аржааннар девискээри арыглаар хүннү чарлап алгаш, кылып кааптар ажил дыр ийин.

Хүндүлүг чонум, бойдузувусту, хемнер, хөлдөр, аржааннарывысты камнап, кадагалап көрээлиңер. Келир үеде салгалдарывыска арттырар байлаавыс-тыр. өртээ турбас өнчүвүс-дүр.

Дамдынчап ХОВАЛЫГ,
күш-ажылдың хоочуну.
Кызыл хоорай.

ЭЛЭЭР КУДАЛАР

Шаанда тыва чоннуң амыдырал-чуртталгазы, ажил-ижинге, чер-бойдузунга хамаарылгазы эң шын, чараш чаңчылдарлыг чурттап чораан болгай. Өгбелеревис куда-дойну эң-не утка-шынарлыг, ужур-чөптүг, шын эрттирип чораан чүве. Амгы үеде европейжилерниң культуразын, чаңчылдарын өттүнүп куда-дой эрттирер апарган бис.

Өгленир дээн оолдун ада-иези баш бурунгаар 4 кулактыг шой, кара паш ишти сүт арагазын белеткеп аар турган. Кудага ийи таланың эң улуг, эң чоок кудалары өгленир оолдун ада-иезиниң өөнге чыгып келир. Куда-дойга аныяк кижилер шуут келбес турган чүве-дир. Кудалар аштанып-чемненип, хөй эвес сүт арагазын ижип дооскаш, өгленип турар уругларынга мал-маганын салып бергеш, тарап чанарлар. Ол үелерде аныяктар сүт арагазын безин ишпес чораан. Ам яңы-бүрү байырлалдар көвүдээш, ажыг сугларның кандызын аныяк-кырган дивес чооглап турар. Ооң түңнелинде тыва черивисте яңы-бүрү бгай чүүлдер бооп турар-дыр. Ынчангаш тыва чоннуң амыдырал-чуртталгазын эки талазынче өскөртип, арагалаашкынны чавырылдылары-биле тыва оюн-тоглаа, маргылдааларлыг, элээр кудаларны эрттирип эгелезе деп үзел-бодалымны илерттим.

Ийи таланың кудалары элээн каш ай бурунгаар куда дүжүрер хүннүң планын тургузуп аарлар. Куда дүжөр хүнде тыва хүрешти эрттирер. Аңаа ийи таланың мөгелерин хүрештирер. Баг кагар, кажык дээн ышкаш оюннарга куда-ш-кылар ийи команда кылдыр үстүп алгаш адаан-мөөрейлежир. Ол ышкаш ийи таланың талантылыг кижилери концерт, оюн-көргүзүүн бараалгадыр. Кудаларны өгленип турар оолдун дөргүл-төрели ашкарып-чемгерип хүндүлээр. Оюн-тоглаа бүрүзү шанл-макталдыг боор.

Шак-ла мынчаар оюн-тоглаалыг эрттирген куда кижжи бүрүзүңге уттундурбас солун болгаш эң ужур-чөптүг куда боор.

Ынчангаш тыва чон арага оруундан чайлап чорзун, Тыва чурттувуска багай чүүлдер болбазын, чылыг-чымчак, кадык, угааны сайзыраңгай чурттап чорзун дээн, ылаңгыя аныяк өскөнгө мээң сүмем-дир.

Кайгал-оол МАҢНАЙ.
Кызыл хоорай.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

«Тыва Республикага бүдүрүлгениң болгаш хереглелдин артынчы боктарының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 4-кү чүүлүңгө өскерилгелер кириеринин дугайында» Тыва Республиканың хоойлузунуң төлөвилелиниң дугайында

2019 чылдың июль 10 №355 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. «Тыва Республикага бүдүрүлгениң болгаш хереглелдин артынчы боктарының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 4-кү чүүлүңгө өскерилгелер кириеринин дугайында» Тыва Республиканың хоойлузунуң коштунган төлөвилелин чүүлдүг деп көргөш, Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) сайгарып көөрүнче кириер.

2. Тыва Республиканың Дээди Хуралына (парламентизинге) сайгарып көрүп турда, Тыва Республиканың Чазаның албан ызуу-биле төлээзинге Тыва Республиканың тудуг болгаш чуртталга-коммуналдыг ажил-агый сайыды Е.Ю. Овсянниковту томуйлаар.

Тыва Республиканың Чазак Даргазының бирги оралакчызы А.БРОКЕРТ.

Тыва Республиканың Чазаның кириген төлөвилели
Тыва Республиканың Хоойлузу

«Тыва Республикага бүдүрүлгениң болгаш хереглелдин артынчы боктарының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 4-кү чүүлүңгө өскерилгелер кириеринин дугайында

Чүүл 1

«Тыва Республикага бүдүрүлгениң болгаш хереглелдин артынчы боктарының дугайында» 2004 чылдың декабрь 29-та үнген №1101 ДХ-I Тыва Республиканың Хоойлузунуң 4-кү чүүлүңгө («Тувинская правда», 2004, декабрь 31; 2006, июнь 2; 2008, декабрь 31; 2009, май 28; 2011, апрель 12; декабрь 20; «Шын», 2006, апрель 29, 2008, декабрь 30, 2009, май 19, 2011, апрель 9, декабрь 15; Тыва Республиканың Нормативтиг актылары, 2015, декабрь 11; Эрге-хоойлу медээлеринин албан ызуунуң интернет-порталы (www.pravo.gov.ru), 2016, июль 15, №1700201807150012; 2017, ноябрь 17, №1700201711170016, 2018, май 17, №1700201805170001) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 2-ги кезээниң 7-ги пунктузунда «чуртталга-коммуналдыг ажил-агый адырынга Тыва Республиканың төлээлеттирген күүсекчи эрге-чагырга органы-биле» деп сөстөрни «Тыва Республиканың төлээлеттирген күүсекчи эрге-чагырга органы-биле» деп сөстөр-биле солугур;

2) 3-кү кезекти күжүн чидирген деп санаар;

3) 4-кү кезекте:

10-гу пункту дараазында редакция-биле тайылбырлаар:

«10) Тыва Республиканың социал-экономика хөгжүлдээзинин программасынга баш бурунгаар тургускан көргүзүкчүлери болгаш черге хөмеринге көрдүнген коммуналдыг кадыг боктарның сан-түнүн кызырар талазы-биле хемчеглерни тодарадыр;»; дараазында уjur-уткалыг 11-18 пунктулар-биле немээр;

«11) коммуналдыг кадыг артынчы боктарны чыып мөөңнээринин нормативин доктаадыр;»

12) коммуналдыг кадыг артынчы боктарны чыып мөөңнээр (ооң иштинде чыып аңгылаар), чыыр, сөөртүр, болбаазырадыр, узуткаар, хора чок болдурары база черге хөмер талазы-биле ажил-чорудулганы организаастаар;

13) коммуналдыг кадыг артынчы боктар-биле ажилдаар регионалдыг операторнуң эрге-туружун тыпсыры база ооң ажил-чорудулгазының девискээрин тодарадыр-биле шилилге конкурсту юридиктиг черлер аразына эрттирери;

14) аңаа шилилге конкурсту эрттирер чурумну доктаадырында аңгыда, коммуналдыг кадыг артынчы боктар-биле ажилдаар талазы-биле регионалдыг операторнуң ажил-чорудулгазын таарыштыр башкаары;

15) коммуналдыг кадыг артынчы боктарны чыыр база сөөртүр ажилдарны кылырынга садыглаашкын эрттиреринин негелделерин ажилдап кылыры;

16) Россия Федерациязының Чазаның доктаадыр каан таварылгаларында, с дыглажышкын эрттиреринин негелделерин дугуржур, ооң түңнелдери-биле коммуналдыг кадыг артынчы боктар-биле ажилдаар регионалдыг операторга коммуналдыг кадыг артынчы боктар сөөртүр талазы-биле хандырылгаларның өртектерин тургузаар;

17) коммуналдыг кадыг артынчы боктар-биле ажилдаар адырда инвестиция программаларын бадылаары;

18) Россия Федерациязының хоойлужудулгазынга болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгазынга дүүштүр өске-даа бүрүн эргелерни.»

Чүүл 2.

Ук хоойлу албан ызуу-биле ону парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эрттерге күш кирер.

Тыва Республиканың Баштыны
Ш.КАРА-ОО.

«Тыва Республикага уругларның күш-дамырының болгаш мөзү-шынарының сайзыралына хораны кичээндирер талазы-биле хемчеглер дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында» Тыва Республиканың хоойлузунуң төлөвилелиниң дугайында
2019 чылдың июль 10 №356 Кызыл хоорай

«Россия Федерациязында ажи-төлдүн эрге-ажыктарының кол магадылалдарына дугайында» 1998 чылдың июль 24-те №124-ФХ Федералдыг хоойлунуң 14.1 чүүлү күүседир-биле уругларның кадыкшылынга, оларның күш-дамырының, угаа медреселиниң, психиказының, сагыш-сеткилиниң, мөзү-шынарының сайзыралына хораны кичээндирер база элээдилерниң кем-херектиг чоруктарын өстүрбейн, эвэ жедир сорулгалар-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. «Тыва Республикада уругларның күш-дамырының болгаш мөзү-шынарының сайзыралына хораны кичээндирер талазы-биле хемчеглер дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында» Тыва Республиканың хоойлузунуң коштунган төлөвилелин чүүлдүг деп көргөш, Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) сайгарып көөрүнче кириер.

2. Тыва Республиканың Дээди Хуралына (парламентизинге) сайгарып көрүп турда, Тыва Республиканың Чазаның албан ызуу-биле төлээзинге Тыва Республиканың юстиция сайыды А.Г. Оюнну томуйлаар.

Тыва Республиканың Чазак Даргазының бирги оралакчызы А.БРОКЕРТ.

Тыва Республиканың Чазаның кириген төлөвилели
Тыва Республиканың Хоойлузу

«Тыва Республикада уругларның күш-дамырының болгаш мөзү-шынарының сайзыралына хораны кичээндирер талазы-биле хемчеглер дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында

Чүүл 1

«Тыва Республикада уругларның күш-дамырының болгаш мөзү-шынарының сайзыралына хораны кичээндирер талазы-биле хемчеглер дугайында» 2009 чылдың июль 13-те үнген Тыва Республиканың Хоойлузунга № 1489-ДХ-II («Тувинская правда», 2009, август 6; 2011, январь 26; декабрь 30; «Шын», 2009, август 11; 2011, январь 13, декабрь 31; Тыва Республиканың нормативтиг актылары 2013, июль 16, декабрь 31) «тус черни-биле 22 шактан 6 шакка чедир» деп сөстөрниң соонга «май 1-ден эгелээш, сентябрь 30-ге чедир, октябрь 1-ден эгелээш, апрель 30-ге чедир тус черни-биле 21 шактан 7 шакка чедир» деп сөстөрни немээр, өскерилгелерни кириер.

Чүүл 2.

Ук хоойлу албан ызуу-биле ону парлаан хүнүнден эгелээш, 10 хонук эрттерге күш кирер.

Тыва Республиканың Баштыны
Ш.КАРА-ОО.

Соңгулда каттыжышкыннарының соңгулда фондуларынче кириген ниити хөреңгиниң болгаш оларның иштинде Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) үшкү чыыжының депутаттарының соңгулдаларына чарыгдаан хөреңгиниң сан-түннеринин дугайында

МЕДЭЭЛЕР

(Россия Федерациязының Ажаалга банкызының медээлеринге үндөзилээн)

№	Соңгулда каттыжышкынының ады	Кириген хөреңги шупту:	Чарыгдааны Шупту:	Төнчүзүнде артканы:
1	Россияның патриоттары политиктиг партияның Тываның регионалдыг салбырының соңгулда каттыжышкыны	10 000	6 000	4000
2	Коммунистиг партия Россияның коммунистери политиктиг партияның соңгулда каттыжышкыны	2500	2400	100
3	«Россия Федерациязының коммунистиг партиязы» политиктиг партияның Тываның республика салбырының соңгулда каттыжышкыны	0	0	0
4	«Чөптүг Россия» политиктиг партияның Тыва Республикада регионалдыг салбырының соңгулда каттыжышкыны	0	0	0
5	«Россияның пенсионерлер партиязы социал чөптүг чорук дээш» соңгулда каттыжышкыны	20 000	6000	14 000
6	Бүгү-россияның «Чаңгыс аай демниг Россия» политиктиг партияның Тываның регионалдыг салбырының соңгулда каттыжышкыны	0	0	0
7	Политиктиг партия «ЛДПР» Тываның регионалдыг салбырының соңгулда каттыжышкыны	300 000	190 905	109 095
8	Бүгү-россияның «Өзүлде партиязы» политиктиг партияның регионалдыг салбырының соңгулда каттыжышкыны	3000	3000	0
9	«Россия Федерациязының Казактар партиязы» политиктиг партияның Тыва Республикада регионалдыг салбырының соңгулда каттыжышкыны	12 0000	12 000	0

Күштүглерниң оюну

«ШЕРИГ РАЛЛИ» АрМИ-2019

Август 4-тен 10-га чедир Кызыл кожуунун девискээринде полигонга «Шериг ралли» АрМИ-2019 деп 5 аңгы даштыкы күрүнелерниң дайынчыларының аразына маргылдаалар болур. Россия Федерациязының мурнундан бо мөөрейге Төп шериг округунун болгаш Соңгу чүктүң шериг-далай флорунун чыынды командалары киржир эргени чаалап алган.

Найысылал Кызылга июль 30-де «Азия төвү» тураскаалдың чанынга делегей чергелиг «Шериг Ралли» мөөрейиниң киржикчилерин байырлыг байдалга уткуп-хүлээр езулал болуп эрткен. Бир командада 15 кижилер бар. Аалчыларны ак кадактар-биле уткуп, «Тыва» аас чогаал ансамбли хөөмей-сыгыдын бараалгаткан. Раллиниң программасы езугаар Кызылга келген шериг оолдарны Алдан-маадыр аттыг Национал музейге база Бии-Хем кожуунда Туранның сыын ажил-агыйына барып чедирген. Олар Кызылда төөгүлүг тураскаалдарны улуг сонуургал-биле көргөннөр.

Россия Федерацияның, СНГ чурттары Узбекистанның, Беларусияның, Балкан чартык ортулукта күрүнелерниң бирээзи Сербияның болгаш Чөөн Азияның төлээлери Кыдаттың командаларының шериг чолаачыларның, механиктерниң, танкистерниң аразындан эң тергиннерни илередир.

Маргылдааның байырлыг ажыдышкыны август 4-те болур. Август 5-те мөөрейниң бирги чадазы – «Тус-тузунда чарыш», август 6-де «Сүржүр чарыш», август 8-те – «Оттуг чарыш», август 9-та – «Командалыг чарыш», август 10-да мөөрейниң байырлыг хаашкыны болур.

Аяс МОНГУШ.

Даян ДАНСУРУНУҢ тырттырган чуруктары.

«Азия төвүнде хөөмей» фестивалы

КАЙГАМЧЫК ФЕСТИВАЛЬДЫ
ХАЛАС ЭРТТИРБЕҢЕР!

«Азия төвүнде хөөмей» — Төп Азияның көшкүн чоннарының онзагай ховар культуразының эдилекчилерин болгаш мөгейикчилерин мөөңнээн фестиваль. Ол дээрже – республиканың культурулуг амыдыралында делегей чергелиг улуг болушкун, аңгы-аңгы культуларның аразында делегейниң ат-сураглыг хөгжүмчүлери, утундурбас күзел ханышкынның сактыышкыннар, концерттер, мастер-класстар, делгелгелер база чогаадыкчы ужуражылгалар-дыр.

Бо фестиваль эрткен 2018 чылдың түңнелдери-биле Россияда чылдың эң эки 200 болушкуннарының (ТОП-200) аразынче кирген.

Ийи чылда бир катап эрттип турар фестивальга бо чылын 130 ажыг хөгжүмчү киржир күзелин илереткен. Оларның аразында эң-не сураглыг киржикчилер:

- Американың культуразында амгы үениң хөгжүмүнүн кайгамчыктыг үнү, чурукчу, куржупгалыг хөгжүмчү Аррингтон де Дионисо.

- Хакас скульптор, хөгжүмчү, хайджи (тоолчу), «Улгер» ансамблиниң уран чүүл дүртүкчүзү Вячеслав Кученов.

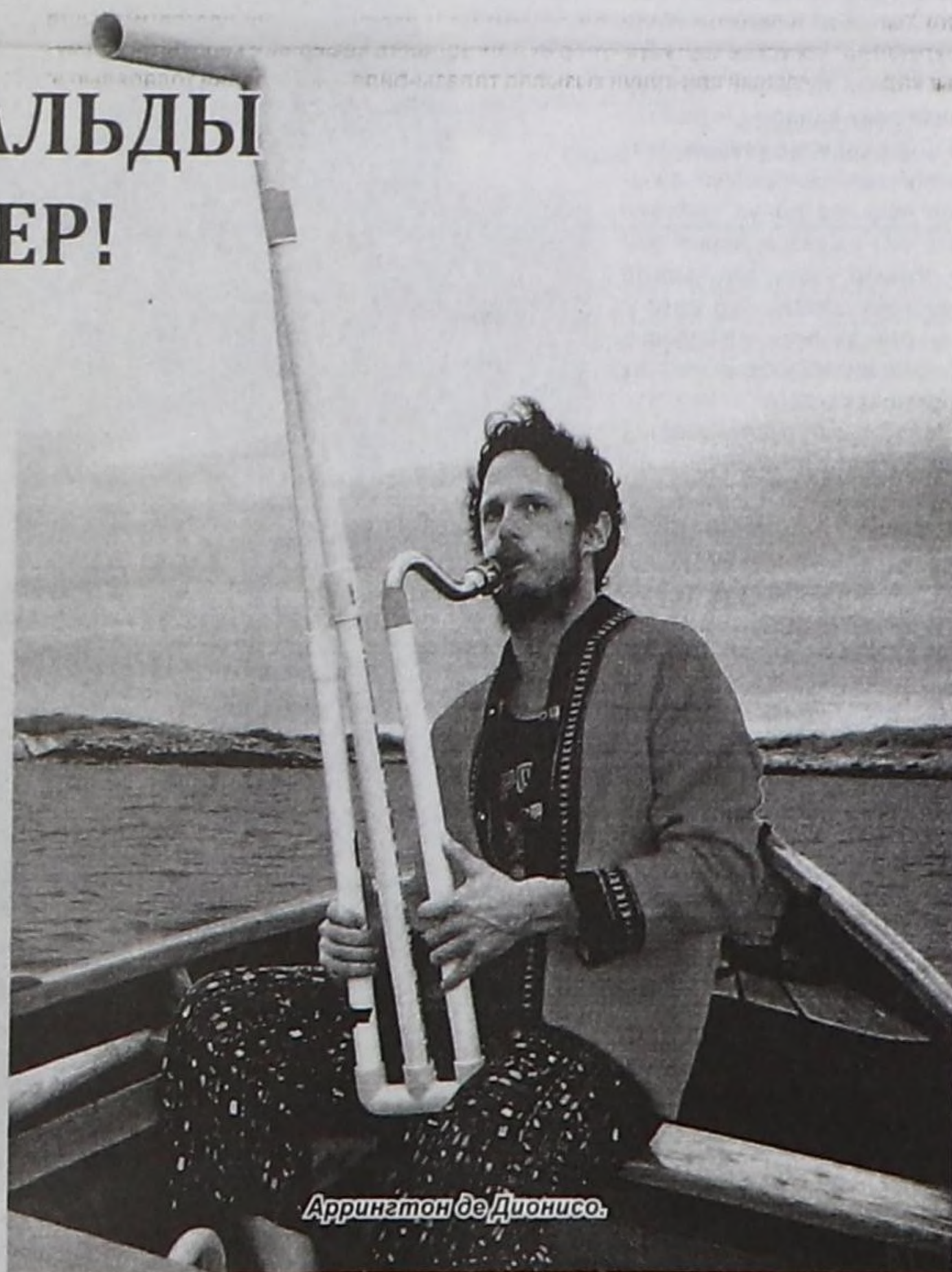

Вячеслав Кученов.

- Япон-тыва ниитилелдин, ол ышкаш «Хөөмей» ассоциациязының тургузукчузу, ыраажы, продюсер, шоумен, хүн үнер чүк чурттунда тыва хөөмейниң нептередикчизи – Коичи Макигами.

- Моолдун алдарлыг артизи, сураглыг, хоочун хөөмейжи, 1700 кежигүннүг Бүгү-делеги хөөмей ассоциациязының баштыгы – Хосоо Дангаа Хосбаяр. Ол 2017 чылда «Азия төвүнде хөөмей» фестивалга Моолга хөөмейни сайзырадып, нептередип турары дээш «Тыва культураның элчини» деп бедик шаңналга төлөтүг болган.

- Калмык Бем (Бембя) Митруев — сураглыг тибет дыл очулдурукчузу, Россияда чаңгыс-ла ачарья (шажынчы башкының адуушаалы, «үндөзилекчи», буддисти философияның магистр чадазы). Ол тибет, англи, хинди дылдарга арыг чугаалаар база санскритти эки билер. 2003 чылда буддисти философияның бакалавр, 2005 чылда буддисти философияның магистр чадазын (ачарья) чедип алган. Бем Митруев Индияга, Латвияга XIV Далай-Лама Башкының өөредилгелеринде россияжи буд-

Аррингтон де Дионисо.

дистерге чаңгыс эвес удаа очулдурукчулаан.

- Эдуард Драгунов — буддисти философияның талалакчызы, тибет тантралыг хөөмейниң чаңчылдарын шинчилеп, тыва каргыраа, хөөмей, сыгыттың техниказын шенеп өөренип турар, аңгы-аңгы хөгжүм херекселдеринге ойнаар, хөй-ле этниктиг төлөвилелдерниң киржикчизи.

Тываның чурттакчы чонун база аалчыларны август 16-дан 19-ка чедир болур эң-не кайгамчык фестивалды халас эрттирбейн көрүп алырын Тыва үндөзүн культура төвү чаалап турар. Аңаа талантылыг, чогаадыкчы кижилер-биле таныжып алып, оларның күүселдезин көөр аргалыг боор силер!

Алдынай СОЯН белеткээн.

Наадымның чаңгызы

“Алдын инчеек” — Тос-Булакта

Бо чылдың Наадым байырлалы “Алдын инчеек” деп республика чергелиг чаа мөөрейниң немешкени-биле онзагай болган. Чүге дээрге малчын кижиниң чымыштыг ажил-ижиниң тускай мергежилинге дорт хамаарылгалыг республика чергелиг мөөрейни Тывага күш-ажылчы кижиниң чылын чарлаан үеде эрттиргени уjur чөптүг.

“Суг чаңгыс дамдыдан көвүдээр, мал чаңгыс төлден өзер” болганда, кадарчы кижиниң буянныг эди болгаш савазы — инчеекте уjur-ла бар. Бойдус эргилдезиниң кышкы, часкы кадыг-дошкун соогу-биле деңге, малчыннарның эң бачым, берге үези — мал оолдаашкыны — эгелээр. Ол өйде төрүүр хой бүрүзүнден карак салбайн хайгаараар. Эртеңи үеде коданын одарладып үндүрер бетинде, боос хойларның эмгилериниң чөмнээнин тудуп суйбап тургаш, бир эвес ол хүн төрүүр хире болза, одарже үндүрбейн, кажаага арттырып каар. Эртеңи-не ынчаар хынап турган кадында, черге төрүүрлери база турар. Ынчан-на инчеек — малдың чаш төлүңге өг дег чылыг, чымчак эптиг чер болур. Амгы үениң чижээ-биле деңнээр болза, чыварлыг соок тыныштыг өйде төрүттүнген малдың төлүңге дүрген эмчи дузазын чедирер эмчизи-даа — кадарчы, чылыг кажазына чедирип каар чымчак хөлгези-даа — инчеек. Чүге дээрге өл чаш төл доңуп өлбөзүн дээш, оң шаразын дарый аштап чоткаш, кидистен кылган инчеезнче дораан суп алыры — оң амы-тынын камгалаарыдыр. Ынчангаш алдын инчеек дээни ханы уткалыг.

“Мал ажил-агыйлыг кожуун болганывыста, кадарчы малчыннар аразына “Маадырлыг малчын эр”, “Маадырлыг малчын ие” деп мөөрейлерни удаа-дараа эрттирер-дир бис. Кызыл-Хаяның чонунуң онзагай чүүлү — мал ажилы-биле холбашкан буруңгу найыр-дойну ам-даа демдеглен чорууру. Олар “Хураган чазаар байырлалды” база эрттирип турар. Кадарчы малчын кижиниң күш-ажылын үнелеп, кадарчылар аразына “Алдын инчеек” деп мөөрей Мөңгүн-Тайга кожуунга үш чыл улаштыр болган. 2015 чылда кожуунуң культура килдизи-биле Кызыл-Хая суурнуң херээженнер чөвүлели (даргазы Марта Хертек) мындыг мөөрейни Мөген-Бүрениң күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезиниң малчыннарының аразына эрттирген. Аңаа хөй кезини кадарчы оолдар кижил, тоотпаны янзы-бүрү аялгалыг күүседип турганы тускай болган. Дараазында чылдарда сакмаанчылар мөөрейин кожуун чергелиг кылдыр Мур-гур-Аксы, Тоопайлыг суурларга эрттирген бис. Республиканың Улусчу чогаадылга төвү бо мөөрейни Наадым үезинде республика чергелиг кылдыр эрттирерин сүмөлзэн. Мөөрейниң кол негелде-дүрүмнерин кожуун-

нарже тарадып чорудуптарывыска, чамдыктары: “Инчеек деп чүү чүвөл?” — деп айтырып, долгап кээп турдулар. Тайылбырлап бердивис” — деп, Ульяна Даржаа, Мөңгүн-Тайга кожуунуң культура килдизиниң даргазы тайылбырлаан.

ДОШКУН ХОЙ

ТООТПАДАН ЧААЖЫГАР

Республика мөөрейинге беш аңгы кожуунуң төлээлери киришкен. Оларның ылап-ла мергежилдиг арга-дуржулгазын “Онза тоотпа”, “Онза инчеек”, “Сакмаанчының хүнезини” деп кеззэнге, уран талантызын “Салымныг-ла сакмаанчы мен”, шевергин чараш кеттингенин “Эң чараш национал хеп” деп кеззэнге шылгап көрүп турган.

Мөөрейниң киржикчилери чаа төрүттүнген хураганы-биле кады бөлүктөлүскен сакмаан хойларны ажаап-карактаар талазы-биле кадарчыларның идегелдиг дузалакчылары өзулук сакмаанчылар ажилы ылап билер улус дээрзи дораан-на көстүп келген. Чүге дээрге олар малчын өг-бүлөгө төрүттүнгөш, херек кырында кара чажындан тура малчын мергежилди ада-иезинден өөренип көрүп ал-

тоотпалаарга, хой кезек дыңнап туруп-туруп, хураганын эмзирип чаажыга бээр чүвө” — дээш, канчаар тоотпалап турганын көргүскен. Хөглүг оюн-баштак ирейниң кончуг солун тайылбырын көргөш, көрүкчүлөр өөрүп, чир шөң каттыржып турза-даа, “Шын-шын!” деп чүүлдүгүнүп турган.

Тожунуң Тоора-Хемден келген киржикчи Людмила Серен мынча дээн: “Ивижи кижиге инчеек турбас. Төрүпкен ивиниң анайына дораан-на мөңгүнү кедирип алыр. Мөңгү дээрге ивижилерниң чымчак пөштен кылып каан мончары-дыр”.

Эң улуг назылыг мөөрейчи Александра Санаа бодунуң салгакчызын, уйнуун, анай-хураганын бичи кажазының чанына тургузуп алгаш, дузалаштырып турарын көргүзүп, хой хожа бергенде, чаңы берге дээрзин чугаалааш, оожум аялгалыг хоюг үнү-биле: “Хураганың чоп албайн тур сен, хоюм, Калчан-Баштыг! Ам көк баштыг кырган-аваң келген, оожум-оожум! Эңмек иштинче хураганын салыптарымга, бо ядараан чүвөң, ала караан алараартыр көрүп тур ышкажыл. Адыр-адыр,

Сакмаанчы Михаил Салчак.

Сакмаанчы Ляля Уула.

гаш, боттары амыдыралга мал өстүрүп ажилдап, амыдырап чоруур улус болду.

Арга-дуржулгалыг сакмаанчы Михаил Салчак: “Бир, ийи чыл төрзэн хойлар хураганын хозар болур. Кажаага халып туруп бээр боор чүвө, ынчангаш хозуп турар хойларны катый баглап-даа турган бис. Ынчангаш ооң кулаанга дыңналгыр болзун дээш, ыткыр бедик үн-биле

анаяк чараш хоюм! Холба-холба! Хураганың хөй-ле болзун, анай хураганың арбын-на болзун!” — дээш, эргеледип чассыда аарак тоотпалаан.

“Төрүп алган төлүн билбес, тоот-тоотпа! Дөнен сен бе, хунан сен бе!” — деп чөмөлөп; “Хураганың, оой, тоттур-тоттур, оой! Кажаа сыңмас, оой, өссүн-өссүн, оой!” — деп йөрзэл салып, чамдыкта “Холба-хол-

ба!” — деп шыңгы чугаалай каапкаш, дошкун хоюн көгүдө аарак тоотпалаар аргаларны көргүскен. Хойнуң мойнун тааладыр суйбавышаан, тоотпалап турда, төлүңгө сүдүн эдип бээрге, ол билбээн аразында, бүдүү өске анай-хураганы-даа оорлап тоттуруп ап турарын сакмаанчылар кылымал хой, хураган дүрзүлөргө көргүзүп тургаш, тайылбырлаан. Дөрт чүзүн малдың тоотпаларын Алина Балдан тайылбырлаан: “Хойнуң төлүн алзырда, “Тоотпа-тоотпа”, өшкүгө “Чи-чи-чи!”, инекке “Өө-ө-ө!”, чылга малды “Ку-ри-ри-ри!” — дээр.

Кадарчы кижини инчеекти канчаар үнелеп чорууру эң онза чүүлдерниң бирээзи. “Идегелдиг инчеемни”, “Чаш төлдү камгалап шарыыр чөргөк ышкаш чылыг чымчак инчеезмни” деп тывынгыр, уран чечени-биле чугаалап турган. Инчеекти кидистен, серге кежинден кылыр. Ооң ишкери беш-алды анай-хураган сыңа бээр хире болур. Иштинге кургасиген турар. Хойнуң, малдың сүлдөзи бедик болзун дээш, камгалал кылдыр кокай бөрүнүң довуун инчеекке суп алыр. Өл чаш анай-хураганың шаразын дораан-на аштап чодар пөстүг болур. Кадарчының тураны, хүнезини инчеек иштинге звес, аңгы турарын база тайылбырлаан.

“Чечен — менде, чечек — черде” деп уран-чечен үлөгери-биле сакманчылар уран-талантызын көргүзөринге, хоомай звес белеткенген болду. Тос оолдуг малчын өг-бүлениң хеймери кызы Ай-кыс Ховалыг чогааткан шүлүүнүн аянныг номчаан. Өвүрнүң сакмаанчызы Аяс Саая чаңгыс черчурттугларының хөгжүмнүг

оркестриниң үделгези-биле ыраажы салымын бараалга-

Мөөрейжилер буруңгу ырына-даа, ат-сураглыг “Сакмаанчының ырын-даа” чартыр күүсеткен. Элзэн хөй бурунгаар чогаалчы Владимир Серен-оол биле композитор Бады Кенештиң чогааткан раш ырызы улус-чоннуң саксеткилинге чоок болгаш, ам-уттундурбаан болду. Ооң-бөдөмөй, мал оолдаашкыны сакмаанчының ажык-дуз улуг дээрзин бо мөөрей иледип турар.

“Алдын инчеек” деп республика чергелиг мөөрейге Тожу Людмила Серен, Эрзинден Алина Балдан, Өвүрден Аяс Саая, Мөңгүн-Тайгадан Сайын Иргит, Шораан Адан-оол, Ляля Уула, Ай-Кыс Ховалыг, Чеди-Хөлөк Александра Санаа, Чаа-Хөлөк Лира Моңгуш, Чөөн-Хемчик Сырга Куулар, Бай-Тайгадан Михаил Салчак киришкен. Ол Тос-Булактың сценазының кырына болуп турган-даа болза, о сонуургап көргөн чонга малча аалдың кажазына экскурсиялап четкени-биле дөмөй болган.

Түннелинде шупту мөөрейжилерге акша шаңналдар тывыскан. А эң дээди шаңнал — Сайын Иргит, бирги черге Аяс Саая, 2-ги черге Ляля Уула, 3-чү черге Сырга Куулар төлөттү болган.

“Мал ажил-агыйына аныктарны өөредир, сонуургады сорулга-биле бо мөөрейни чылдың-на кожуун, республика чергелиг эрттирер” — деп, Сергей Оюн, ТР-ниң көдзэ ажыл агый яамызының төлээзи, жоркежигүнү тайылбарлаан. “Тыва улустуң дөрт чүзүн малын то-

(Уланчызы 8-ки арында)

Чаа төлөвилел

ХОМУШКУЛАР САЛГАЛЫНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

2019 чылда «Төрөл-чонум чоргаа» деп төлөвилел республикада башталып турар. Кожуун, сумуларда сакнарының ажилдакчылары төлөвилелге идепкейлиг киржип, чер-чурттугларына үлөгер-чегер көргүзүп, төрөл-аймактар баш-чорур хоочуннарның дугайында ажилдарны кылып, тускай чегерни чорудуп турар.

Май айда Барыин-Хемчик кожуунун «Төрөл-чонум» — чоргаары деп төлөвилелге хамаарылгалыг хомушкур аймааның төлээлери, кожуун хоочун чурттакчылары Каадыр-оол Конгарович Хомушкур 80 харлаан өлүгүн ишти Сайгыт Аттыг-оолов биле эгин кожа чурттаанындан бээр 55 өлүгүн демдеглээн байырлалы болган. «Төгүлүгү билип чор, төрелини чурт» деп өгбелерниң чиге сөгүлүгү ханы уткалыг. Байырлалды улуг кожууннарның допчу-намдар таныжылгандан эгелээн. 1939 чылдың апрель 19-Эрги-Барлык сумузуунун Теве-Хая деп эре Серенмаа, Конгар Хомушкурларның бүлөзиге оожум, топтуг-томаанныг дугаар оол төл төртүтүнген. Чажын эрес-кежээ Каадыр-оол ада-иезинге алажып, мал-маган кадаржып, өзүп турган. Дөртөн чылдарда, үжүк-бижикке барындаалайын өөредип

турган үеде, ол эге школага өөрөнгөн соонда, шериг албан хүлээлгезин 1958-1961 чылдарда Канск, Иркутск, Алма-Ата, Узбекистан хоорайларга эттирген. Шериг соонда чолаачылар курузун чедишкенин доозуп, 1963 чылдан эгелеп төрөөн суурунга ажилчын амыдыралын эгелээн. Каадыр-оол Конгарович колхоз, совхозтун хөгжүлдөзиге үлүг-хуузу кирип, эрес-кежээ, шудургу чорун биле мурнакчы чолаачылар одуруундан дүшпөй чораан. Ол 1964 чылда Сайгыт Аттыг-оолов биле өг-бүлени туткан.

Кады чурттаанындан бээр бежен беш чыл болуп турар өгбелерниң байырлалында тускай чуруктар делгелгези болуп эрткен. Аңаа 80 харлаан Каадыр-оол Конгаровичиниң алды кады төрөөннениң 38 ажы-төлүнүн, оларның 92 ажы-төлүнүн, 30 уйнуктарының чуруктарын төрөл-бөлүк ыяжыга чыскаап тургускан. Бо делгелгени «Хүнчүгөш» уруглар садының дузалакчы башкызы Лина Хомушкур болгаш Эрги-Барлык сумузуунун библиотека эргелекчизи Бора-кыс Хомушкур ырак-чоокта дөргүл-төрөлдөргөн эвилелдеп алгаш, ажилдап кылган.

Байырлалдың эгезинде төрөл аймактын эң бичизинден эгелээш, бежен харлыг күдээлеринге чедир «Күчүтөн мөгө» деп ырының үделгези биле девип, самнап үнүп келирге, келген чон адыш часкап, бедик үнөлээни кончуг солун болду. Хемчегниң кол маадырлар, хоочуннарны, сцена кырынче улуг күдээзи Сергей Маадырович база улуг керни Вера Октэевна үндүр чедип, чараш ширээлиг сандайларга олурткаш, ак кадаан сунуп, аяк шайы-биле хүндүлээн.

Байырлыг кежээни көдээ библиотека эргелекчизи Бора-кыс Хомушкур база Эрес Саая олар башкарып эрттиргенер. Хүндүлүг аалчылар аразында Алдын-кыс Конгар, Республиканың кадеттер корпусунун директору, крап береттин эдилекчизи Айдыс Саая база Барыин-Хемчик

Каадыр-оол Конгарович, Сайгыт Аттыг-оолов Хомушкурлар.

кожуунун чагыргазының оралакчы даргалары Артыш Томбулак, Айлан Ооржак олар Каадыр-оол Конгаровичке Дээди Хуралдың хүндүлүг бижин тыпсып, Сайгыт Аттыг-ооловнага суй-белектерни сөңнээннер.

Хомушкурлар салгалдары черле эпигдеминг, өг-бүлө бүрүзү найыралдыг, бот-боттарына аажок дузалыг, хүндүлээчел, хөй-ниитиниң ажилыга идепкейлиг, тура соруктуг чон. Төрөл-бөлүктүн аразында хүндүлүг дыштанылгада өгбелер аңаа олурбас, мал-маганын азырап, ногаачимизин өстүрүп, хостуг үезин чөптүг ажыглап, амыдырап чорурлар хөй. Оларның үлөгер чижээ эдерип чорурга амыдырал шуудаар. Улуг өгбелерге быжыг кадыкшылды, ам-даа арга-сүмезин салгалдарына дамчыдып берип чорурун күзөп каалынар.

Бора-кыс ХОМУШКУ, көдээ библиотека эргелекчизи. Эрги-Барлык суур.

Хомушкурлар салгалының байырлалы.

Төгүлүгү сактыышкын

АМБЫН-НОЯН ШӨЛҮ

Тес-Хем кожуунун төвү Самагалдайда Каң-оол Баазан-оол аттыг культура бажыңының девискээринде олгем, улуг шөлдү Амбын-Ноян дээр. Ичканчаар тыптып келгениниң дугаарда номчукчуларга төөгүп берейн. Тес-Хемге аныяк комсомолчу база шкан үлөрим эрткен, ынчангаш ол илдин төөгүзүн эки билер мен. 1973 чылда кожуунун культура бажыңы чаа туткан ийи каыт, чырык, делгем оран-жаже көшкөн. Ооң артыы талазында ду бүткен ногаан парк, бир талазында үт делгем шөл бар. Ол үеде комсомол, ртия райкомнары база райкүүском ук илду чаагайжыдып, экижидери-биле шай хемчегни чорудуп, аныяктарны ажилче углап-баштап турду. Бистер, аныяк комсомолчулар, ол бүгү ажилдар-идепкейжи киржип, ук шөлге суббот-терни органиастаапып турдус.

1970 чылдарның ортаа үезинде парк ле стадион чанынга (амгы үеде хол илбүү ойнаар шөл) чайгы ногаан театр-н, көрүкчүлөр олурар сандайларны алып кылганын чон-даа өөрүп турган. Ийги театр (шывыгылыг, сценалыг) бо-рга черле дыка таарымчалыг, ажыктыг. Жсөөлүредир ооң чанынга төгериктей илгаш, долгандыр чугажак четки-биле раштыр куржаан, шалалыг танцы алуң кончуг шевергин кылганын астер аныяктар амырап, аңаа орайга дир танчылап, ойнап, хөглээр турду-с. Танцы шөлүндө хөгжүмчүлөр ойнаар межек сценажыгаш база бар. Ында аныякты база кожуң каан турган.

1980 чылдарда, ол үеде райкүүском-газы И.У. Успун культура бажыңының рунда шөлге үш дириг амытан (аыт

муңган киж, төве, сын) дүрзүлерин Бай-Тайга райондан ус-шеверлерни чалап эккелгеш, кылдырткан. Комсомол райком, херээженер чөвүлели ук шөлге аныяктар, иелер аллеяларын ажыдып, хадыктарны олурткан. Суурнуң албан-организация черлерин чечектер, ыт-кады тарып олуртуп, оларны ажаап, карактаары-биле Самагалдайның көдээ Соведи углап-баштап, участоктары оларга үлөп дааскан. Кышкы үеде аңаа бичии уруглар-га чуңгуну база кылган турган.

Күчүлүг ССРЭ дүшкенде, экономик-тиг буураашкынның 1990 чылдарында үстүндө бижээни чүүлдер чоорту-ла сандарап, үптөттинген. Тарып каан ыяштарны, чечек-чимисти хайгаараар, ону суггарар албан чери-даа чок, кым-даа тоомчага албаан. Ооң түңнелинде, тарып каан ногаан ыяштар-даа карака көзүлдүр-ле кадып онуп калды ийин. Но-гаан театр-даа, танцылаар шөл-даа чок. Чүглө үш дириг амытаннарның дүрзүлери мүнне бүдүн-бүрүн арткан. Шөлүвүс-даа эзнирээн.

1994 чылда, ынчан Тес-Хем кожуун чагыргазының даргазын С.Я. Мөнге дарга ажилдап турда, кожуунун Куль-тура бажыңының чанынга кончуг улуг, делгем спорт залының тудуун эгелээн. 1996 чылдың күскээр чаа спорт залының байырлыг ажыдышкыны болган.

Шөлдүн кудумчу талазына «Алды өрээл» деп адаар бажыңга ажилдап турган организацияларны болгаш аңаа чурттап турган улусту өске бажыңнарже көжүргөш, бускан. Шөл-даа улам шинчи кирип делгемчий берген чүве.

2009 чылда шөлдүн бир талазында бүгү Тывага билдингир мөгө Арзылаң Күдеректин адын эдилээн улуг стадионну,

ол үеде кожуун чагыргазының даргазы В.С. Орус-оолдун болгаш ооң оралак-чызы Б.С. Шыраптың удуртулгазы-биле, бүрүнү-биле эде кылып, чаарткан. Стадионувус-даа чараш шинчи кирип, танытынмас кылдыр өскерилгени чонну өөрткен.

Дараазында 2012 чылда кожуунун чагырга даргазын Ю.Д. Дыт-оол ажил-дай берген. Ол база кончуг шалыпкын ажил-агыжы, чогаадыкчы чаа идея-ларлыг, негелделиг дарга болду. 2013 чылда Тес-Хемниң төвү Самагалдайның тургустунганындан бээр 240 чыл болган юбилейинге уткуштур кожуун чагыргазы тускай доктаалды хүлээп алган. Юрий Давааевичиниң удуртканы кожуун чагыргазының командазы шалыпкын ажилдап кирипкен. Хөй-ле ажилдар кылдынган. Улуг шөл А. Кунаа аттыг кол кудумчунун дал ортузунда турар. Ынчан-гаш, бир дугаарында бо төп кудумчуну асфальтылаан, чаарткан. Ооң-биле чер-гелештир улуг шөлге хөй-ле ажилдарны кылдырып, чаа тынышты Ю.Д. Дыт-оол берген. Кожуунун ус-шеверлерин, сайгарлыкчыларын бо шөлге ажилдар кылыры-биле хаара туткан. Ажил-даа хайнышкынныг чоруп турган. Шупту кылыр ажилдарны ус-шеверлерге, сай-гарлыкчыларга хуваагаш, Ю.Д. Тыт-оол боду удуртуп, хыналдага алган турган.

Белдир-Арыгдан сайгарлыкчы Аяс Сырат, ооң дузалакчылары чонунуң чүдүп-тейлээр Мани хүртүзүн кончуг чараш, ше-вергин тудуп кылганнар. Кожуунун чону мындыг Мани хүртүнү шагдан бээр манап келген. Тес-хемчилер ону кылган буйаныг ус-шеверлерге, сайгарлыкчыларга бүгү сеткилинден өөрүп четтирип турган. Кожуун чагыргазы Кызылдан лама-баш-кыларны чалааш, улуг мөргүлдү ыдыктыг Мани хүртүзүнүн чанынга чоруткан. Аңаа хөй чон чырылган, лама-башкылар ном-судурну ажыдып номчуп, айызап берген.

О-Шынаадан келген ус-шевер Е.С. Хүлер-оол дузалакчылары-биле ук шөлге

ийи улуг ак өгнү цементиден кудуп кыл-гаш, ишти-даштын агартыр будаан. Ол ышкаш ногаан театр турган черге хол бөмбүү ойнаар шөл кылыры-биле спорт-чуларны, сайгарлыкчыларны хаара тут-кан. Чаа кылган спорт шөлүнге кожуунун хол бөмбүүнүн чемпиону, хоочун спортчу Доржу Мөңгениң адын тывысқан. Ол хоо-чун Самагалдайда чурттап чорур.

Чогаалчы Кара-Күске Чоодунун удур-тулгазы-биле бүгү Тывага билдингир, репрессияга таварышкан, чүгүрүк аыт Эзир-Карага чараш тураскаалды база ында кылдырткан. Шөлдү долгандыр хадыларны база олурткан. Спорт залы биле Культура бажыңының ханаларында Самагалдайга тураскааткан чуруктарны чурукчу Марат Дагба онзагай көрүштүг чургааны, бир янзы аян-шинчини кириген.

2013 чылдың ноябрь айда шөлдүн байырлыг ажыдышкыны болган. Ынчан ол шөлдү «Амбын-Ноян» деп адааш, ооң адресин байырлыг байдалга аскан. Ол ам кожуунун төөгүзүнчө кирген. Оон бээр 6 чыл эрткен. Суму, кожуун чергелиг янзы-бүрү хемчеглер Амбын-Ноян шөлүнге эртери чаңчыл апарган.

Чыл келген тудум Амбын-Ноян шөлү улам аян-шинчи кирип, чаартынып орат. Бо 2019 чылдың июнь 6-8 хүннеринде Тес-Хем кожуунга делегей чергелиг «Авамга тураскааттым» деп мөөрей-фестиваль болуп эрткен. Ук төлөвилелдин автору — журналист, артист, шүлүкчү Орлан Дамба-Хуурак. Фестивальдың киржик-чилерин, аалчыларын Амбын-Ноян шөлүнге уткуп хүлээп алган. Кожуун чагыргазының даргазы Д.С. Самданнның удуртулгазы-биле улуг ажылды кылып чоруткан. Амбын-Ноян шөлүн асфаль-тылааны дыка таарымчалыг. Ол ышкаш ында аваларга тураскааткан онзагай ту-раскаал бар. Иениң чүрээ, ооң чанында Тывавыстың картасы, ортузунда Ава киж чаш төлүн куспактап алган кылдыр чуруп кылганы, дыка-ла чогаадыкчы ажил.

Серенмаа ШОЙДУН.

Наадымның чаңгызы

“Алдын инчеек” — Тос-Булакта

(Төнчүзү. Эгези 6-гы арында).

отпалаар аялгалары дөмей эвес болур. Тоотпаларның аялгалары дөмейлежи берип-тир. Дараазында чылын чер-чуртунда улуг улустан тоотпа аялгаларын дыңнап билип алгаш, мөөрейге киржир боор дээрзинге идегээр мен” — деп, Валентина Сүзүкей, культурология эртемнеринин доктору, жюри кежигүнү тайылбырлаан.

Ажылчын мергежилдернин аталдарын болгаш эрге-туржун бедидер сорулгалыг мөөрейлер кожууннарның, республиканың, регионун, чурттуң иштинде үргүлчү болуп турар. Ворлдскиллс (WorldSkills) — тускай ажылчын мергежилдер талазы-биле делегей чемпионаты бо чылын Россияга, Татар Республикага август 22-27 хүннеринде болур. “Алдын инчеек” мал ажылы-биле дорт харылзаалыг болгаш, тускай мергежилдин мөөрейлериниң санынче кирип турар.

СОЛУГА — КӨДЭЭНИҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИН ДЕТКИИРИ

Чеди чүзүн мал, өглер, кадарчылар, малчыннар, наадым — бо сөстөр киж

бүрүзүнүн сеткилинге эргим чоок дээр болза хөөредиг эвес боор. Ынчангаш наадым каяа-даа болурга, киж бажы кизирт болур. Байыр наадымга чыгып келген хөй чон аразында аккыр баштыг өгбелер-даа, уруг-дарыын чедип алган ада-ие-лер-даа, аныяк-чалылар-даа эңмежок. Ажылывыс аайы-биле республиканың аңгы-аңгы булуңнарындан келген чаңгыс чер-чурттугларывыс-биле аралажып чугаалажып, сеткил хөөнүн-даа, саналоналын-даа дыңнадывыс. Ынчалза-даа дараазында медээ чугула болду.

«Көдээ ажыл-агыйы чурттуң экономиказының, садыг-саарылгазының хөгжүп сайзыраарына дыка улуг ужу-дузалыг. Ынчангаш бистиң республикада мал, чер-даа ажыл-агыйына боттарының кызыл күжү-биле ажыл-амыдыралын бут кырынга тургузуп алгаш, оон улаштыр чонга аш-чем продукциязын садып-саарып, хандырылгаларны чедирер улустарны эрге-чагырга күрүнө деңгели-биле деткип чоруур. Деткимче чүгле ооң-биле кызыгаарлаттынмайн турар. Чижээ, Мөңгүн-Тайга кожуунун эрге-чагырга ажылының үлегери-биле көөр болза, со-

вет үеде малчыннарның кажар коптарып, сизген кезер сезонуг ажылдарына доктаамал дузалажыр организацияларны, албан черлерин хуваар системаны ам-даа ажылгап турар. «Аныяк өг-бүлөгекыштаг» губернатор төлөвилелинин-даа киржикчилеринин ажыл-ижинге доктаамал дузаны чедирер организацияны база хуваап каан. Ол дээрге көдээ ажыл-агыйын хөгжүдеринге чонун бот-боттарына дузалажып демнежип турары ол.

Амгы үеде көдээ ажыл-агыйы сайзыралдың белдиринде келген деп болур. Тус черниң аш-чем бүдүрүкчүлерин деткири, оларның аразына чөптүг адаанажылганы тургузары күрүнениң экономика хөгжүлдезинин сорулгалары-дыр. Ынчангаш боттарының шудургу кызымакай ажыл-агыйы-биле чонга аш-чем продукциязын садып, хандырылганы чедирип турар арат-фермер ажыл-агыйларны үнелеп, күрүнө мурнундан деткимчени берип чоруур. Бистиң чуртувустун 2012 чылдың август 22-де Бүгү-делегейниң садыг организациязынче (ВТО) киргени-биле Россияның бүдүрүкчүлеринин барааннарын, продукциязын даштыкы чурттарга

Сакмаанчы Аяс Саая.

садыглар, делегейниң өске чурт конкуренция-адааннажылга турарга тургустунган. Республиканың чагыргазы бо ажилдарга хамаар чогуур хемчеглерни үе-шаанда кыруткан. Арат-фермер ажыл-агый кызымак шудургу ажылындан шуп хамааржып турар деп санаар мен» Ульяна Моңгуш тайылбырлаан.

“Улуг-биче чонувустун байы Наадым-биле, эргим чонум! Ажы чи чонувустун аразында малчы алдар-мактал!” деп чараш аял-ыр-биле, аажок чараш танцы-сам-аян тудуп чедип келген артистери Булакка концерти аажок солун б. Аңаа республиканың бот-тывынгы линдек чогадыкчы коллективтери: Хемчиктин “Сайзырал”, Мөңгүн-Тай “Меңги чечээ”, Кызылдың “Разд Барыын-Хемчиктин “Хемчик”, Эрз “Эзир-Уя”, “Өлчей-Кежик” болгаш Хөлдүн артистери, Тере-Хөлдүн ырлары Төмүр Тудуп, Алдынсай Баянришкен. Уяранчыг аялгалыг, чечен с-тыва ырлары, малчын амыдыр дүүштүр чогадып тургускан танцы-улустун сеткил-хөөнүгө эргим чоок-ган. Чамдык көрүкчүлеринин өөрүчү уян кижинин карааның чажы келири-биле дөмей болду. “Малчынна, ажыл-ижи чогуңгур болзун! Мал-модорунгур-ла болзун” — деп йөрзөл-байырлалды дооскан.

Рада ДЕМ

Сакмаанчылар Шораан Абан-оол, Ай-Кыс Ховалыг.

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

ИЗВЕЩЕНИЕ

Администрация Каа-Хемского района информирует о прекращении в аренду земельного участка сроком на 20 лет с кадастровым номером 17:04:0201020:327, из земель населенных пунктов расположенную по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Бурей-Хем ул., Енисейская д. 43, общей площадью 1000 кв.м. с разрешенным использованием для индивидуального жилищного строительства.

Заинтересованные в предоставлении земельного участка граждане втране

подать заявление о намерении участвовать в аукционе на право заключения договора аренды в течение 30 календарных дней с даты опубликования настоящего объявления по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Бурей-Хем, ул. Енисейская д. 43 с понедельника по пятницу с 9 00 часов до 13 00 часов аеишшестраштя Каа-Хемского района

Главный специалист отдела по управлению имуществом и земельным ресурсам, строительства и контроля Олег А.

солуннун сайтызы: //shyn.ru

электроннуг почтазы: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Неделяның тиражы: 12050 экз.
Үндүрүлгениң тиражы: 4000

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың
Информатизация болгаш
харылзаа яамызы.

Кол редакторнун хүлээлгезин
күүседип турар В.Э. Чанзан.
Редактор К.К. Монгуш.

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн
адреси: 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Редактор — 2-01-35.
Редакторнун оралакчызы М.О. Ондар — 2-17-91.
Реклама, чарлал килдизи (С.С. Кужугет) — 2-18-10.
РЕДАКЦИЯНЫҢ КИЛДИСТЕРИ:
Нийтилеп-политиктиг болгаш социал айтырылгар (редактору Ш.М. Суван, корр. А.Ч. Чамзырын, корр. А.А. Ондар).
Экономика, үлөтпүр болгаш көдээ ажыл-агый (редактору А.Д.Б. Түлүш, корр. Ш.Н. Ховалыг).
Культура, чогаал, медээлер база спорт (редактору А.Н. Соян)
Очулга (А.К. Ооржак, Р.Д. Демчик, А.А. Лагбы).
Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак. — 2-17-94
Корректорлар В.О. Куулар, Ч.Н. Мачык. — 2-17-94

Государственное автономное учреждение
Республики Тыва “Издательский дом
“Тыва-медиагрупп”

Харылзаа, информация технология-
лары болгаш массалыг коммуникация-
лар адырынга хайгаарал талазы-биле
Федералдыг албанның Тыва Республика
талазы-биле эргелели «Шын» солунну
2012 чылдың декабрь 3-те бүртүккөн.
Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-
00068.

Солуну «Тываполиграф» КХН-ге парлан.
(Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1).
Солунда парлаттыг материалдарның авторларның
бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпей бер-
болур. Айтыгын саннары болгаш өске-даа фактылар
дыңнадылары дээш авторлар боттары харылзаалар.
Чаңдылга индекс: хуу кижилерге — П6855,
организацияларга — П6860
Солун неделяда үш катап үнөр.
Хемчээли 2 парлар ама.
Номерни парлаггаже дужаганы график езугаар — 13.00
херек кырында — 19.30. Солун келбейн барганда, 2-18-10
телефонче долгаар.